

“พระมหาจักรพรรดิราช”^๑

มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์

ตามคติพราหมณ์ หน้าทีแรกและที่สำคัญที่สุดของพระราชาคือ เป็นผู้นำในสงครามคัมภีร์ โอดเรยพราหมณ์ ซึ่งแต่งในราวศตวรรษที่ ๘ หรือที่ ๗ ก่อนคริสตศักราชเล่าว่า ครั้งหนึ่งเทวดาทำสงครามกับเหล่าอสูรและเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ เหล่าเทพจึงมาชุมนุมปรึกษากันเพื่อเลือกเทวดองค์หนึ่งเป็นพระราชาหรือผู้นำของตนทำสงครามกับพวกอสูร ต่อมากัมภีร์โอดเรยยะอุปนิษatkก็ได้เล่าเรื่องทำนองเดียวกัน ต่างกันแต่เพียงว่าในอุปนิษatk เหล่าเทพไม่ได้เลือกพระราชาตัวเอง แต่ได้รับประทานพระอินทร์ ซึ่งเป็นโอรสของพระประชาบดี พระปฐมบิดาของเทพทั้งหลายมาเป็นพระราชาของพวกตนโอดเรยยะอุปนิษatkกล่าวไว้แน่นอนพ้้นว่าหน้าที่หลักของพระราชาคือทำสงคราม ดังความว่า“**ชนเหล่าใดไม่มีพระราชา ชนเหล่านั้นทำสงครามไม่ได้**” ด้วยเหตุนี้ในคัมภีร์อรรถศาสตร์และราชศาสตร์ อันว่าด้วยภาระและหน้าที่ของพระราชาจึงเน้นเรื่องการทำสงคราม โดยเฉพาะเพื่อขยายอาณาจักร ว่า เป็นราชธรรมที่สำคัญที่สุด

ในพงศาวดารของพวกอารยันในอินเดีย พระราชาที่สามารถในการทำสงครามจะได้รับการยกย่องสูงสุด และจะได้รับขนานนามว่า “ทิวิชยิน” หมายถึงพระราชาผู้มีชัยในทั้งสิบทิศ กษัตริย์อินเดียโบราณที่ทรงนามนี้คือ พระยฤชชิวระกษัตริย์ปาดนทพในมหากาพย์มหาภารตะ และพระราม พระเอกของมหากาพย์รามายณะ นอกจากพระราชาทั้งสององค์นี้แล้ว ยังมีพระราชาอีกประมาณ ๑๒ องค์ ที่มีชื่อเสียงเลื่องระบือในการทำสงคราม พระราชาทั้งหมดนี้ได้รับการขนานนามว่า “จักรวรรดิน” หมายถึงพระราชาผู้มั่งล้าแห่งรตคึกของพระองค์แล่นราบปราบได้ทั้งชมพูทวีป

พระภรตะโอรสของท้าวทฤษยันต์และนางศกุนตลา เป็นพระราชาองค์หนึ่งที่เป็น “จักรวรรดิน” คำว่า “จักรวรรดิน” ในภาษาไทยคือคำว่า “พระมหาจักรพรรดิราช” นั่นเอง

คติเรื่องพระมหาจักรพรรดิราชของพราหมณ์นี้ได้ถูกรับปรับเข้ามาในพุทธศาสนาด้วยหลักฐานที่เก่าที่สุดของการรับคตินี้ปรากฏใน จักกวัตติสีหนาทสูตร ในทีฆนิกายะ ซึ่งคงบันทึกในสมัยใกล้เคียงกับพระเจ้าอโศกมหาราช คือราว ๓๐๐ ปี ก่อนคริสตศักราช

ความเชื่อเรื่องพระมหาจักรพรรดิราช มีความสำคัญมาก แม้ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ดังปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเองว่า พระมหาจักรพรรดิราชจะประกบด้วยมงคลลักษณะ และแวดล้อมด้วยรัตนะหรือสิ่งมีค่าต่าง ๆ เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า ต่างกันแต่เพียงว่าพระพุทธเจ้าจะนำสรรพสัตว์สู่วิถีแห่งความรู้แจ้ง ส่วนพระมหาจักรพรรดิราชจะปกครองชมพูทวีปโดยธรรมและนำมาซึ่งความเจริญรุ่งเรือง นอกจากนั้นในยุคสมัยใดถ้าไม่มีพระพุทธเจ้ามาเกิดในโลกจะมีพระมหาจักรพรรดิราชมาเกิดแทน

^๑ พิมพ์ครั้งแรกใน วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับพิเศษ ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑-๒ ,๒๕๓๐

มีตำนานพุทธประวัติ เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่าความเป็นพระมหาจักรพรรดิราช เป็นยอดปราวณาและเกียรติยศของพระราชาทั้งปวง และตำแหน่งพระมหาจักรพรรดิราช มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่าตำแหน่งพระบรมศาสดา ดังเรื่องว่าพราหมณ์ผู้หนึ่งเมื่อได้เห็นพระมหาบุรุษลักษณะของพระพุทธองค์แล้วได้ทำนายว่า ในกาลภายหน้าถ้าพระพุทธองค์ไม่ได้เป็นพระมหาจักรพรรดิราชก็จะได้เป็นพระบรมศาสดา

ตามพระพุทธประวัติ พระพุทธองค์ก็ทรงเห็นความสำคัญของความเชื่อเรื่อง พระมหาจักรพรรดิราช และทรงใช้ความเชื่อเรื่องนี้ในการประกาศพระศาสนาของพระองค์ พระพุทธองค์ทรงต้องการแสดงให้เห็นประจักษ์ว่า พระองค์เองก็เป็นพระมหาจักรพรรดิราชพระองค์หนึ่ง แต่พระองค์ไม่ได้ต้องการมีชัยชนะทั่วชมพูทวีปโดยการยาดราหัพไปปราบแคว้นแคว้นต่าง ๆ พระองค์ทรงมีพระราชดำริที่จะมีชัยในชมพูทวีปด้วย “ธรรมจักร” คือ “วงล้อแห่งธรรม” พระราชดำรินี้ปรากฏเมื่อทรงเรียกพระปฐมเทศนาที่ทรงแสดงแก่ปัญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายว่า “ธัมมจักกปวัตตสูตร” คือ “พระเทศนาที่ว่าด้วยการหมุนแห่งวงล้อแห่งธรรม” พระเทศนาบทนี้ว่าด้วยพระอริยสังขารแห่งโลก การที่พระพุทธองค์ทรงเรียกพระปฐมเทศนานี้ว่า “การหมุนแห่งวงล้อแห่งธรรม” ก็เพื่อทรงแสดงว่ามีพระราชดำริที่จะเผยแผ่เรื่องพระอริยสังขารแก่ชาวชมพูทวีป และเมื่อชาวเรื่องพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมที่เรียกชื่อเช่นนี้แพร่ไป ย่อมทำให้ชาวชมพูทวีปสนใจใคร่รู้เรื่องพระอริยสังขารนี้ เพราะคุ้นเคยกับเรื่อง “จักรวรรดิ” อยู่แล้วนั่นเอง

ความเชื่อเรื่องพระมหาจักรพรรดิราชที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาในสมัยต่อมาประกอบด้วยเนื้อหาสาระ ๓ ส่วนใหญ่ คือ ๑. บุญกุศลที่ทำให้คนใดคนหนึ่งมาเกิดเป็นพระมหาจักรพรรดิราช ๒. สิ่งมงคลที่เป็นสัญลักษณ์แห่งพระมหาจักรพรรดิราช และ ๓. แนวการปฏิบัติตนของพระมหาจักรพรรดิราชเรียกว่า “จักรวรรดิวัตร”

ในบรรดาเนื้อหาสาระทั้ง ๓ ส่วนนี้ ส่วนที่เกี่ยวกับรัตนะหรือสิ่งมงคลที่เป็นสัญลักษณ์แห่งพระมหาจักรพรรดิราชเป็นที่รู้จักกันมากที่สุด สิ่งมงคลทั้งหมดมี ๗ ประการ คือ กงจักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว ดวงแก้ว นางแก้ว ขุนคลังแก้ว และลูกแก้ว มีหลักฐานทางโบราณคดีที่เก่าที่สุดที่แสดงคดีเรื่องรัตนะหรือสิ่งมงคลทั้ง ๗ ของพระมหาจักรพรรดิราช เป็นรูปสลักที่พระสถูปชคัยเขตทางตอนล่างของแม่น้ำกฤษณา ในอินเดียที่สลักราว ๒๐๐ - ๑๐๐ ก่อนคริสตศักราช ซึ่งตกอยู่ราวปลายสมัยราชวงศ์เมารยะ (๓๒๒ - ๑๘๓ ปีก่อนคริสตศักราช) ของอินเดีย

รูปที่สลักนี้แสดงรูปพระมหาจักรพรรดิราชประทับยืนอยู่ตรงกลาง เหยียดพระกรข้างขวาออกไปเหนือพระกรข้างนี้มีกงจักรแก้วซึ่งเป็นสัญลักษณ์สำคัญที่สุดของความเป็นพระมหาจักรพรรดิราช ได้ลงมาเป็นรูปนางแก้วหรือพระมเหสีของพระองค์ ทางด้านซ้ายเป็นรูปขุนคลังแก้วและลูกแก้ว ที่แทบพระบาทมีม้าแก้วและช้างแก้วยืนอยู่ น่าสังเกตว่ารูปดวงแก้วไม่ปรากฏชัดในรูปสลักนี้ อาจเป็นได้ว่า ดวงแก้วเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องประดับพระศอที่ทรงอยู่และทรงวางพระหัตถ์ซ้ายทาบไว้ (ดูภาพที่ ๓)

ภาพที่ ๑ : พระพุทธองค์ทรงแสดงพระปฐมเทศนาฯ
ที่มา : (Dhanit Yupho, 1975 : 4b)

ไทยมีคติเรื่อง พระมหาจักรพรรดิ-
ราชเช่นกัน และคงได้รับมาจากพุทธศาสนาตั้ง
ปรากฏในวรรณคดีพุทธศาสนาเล่มแรกของไทย
คือ ไตรภูมิพระร่วง ซึ่งมุ่งเน้นสั่งสอนผู้อ่าน
ให้บำเพ็ญบุญจนสามารถเข้าถึงนิพพานโลกได้
ไตรภูมิพระร่วงได้กล่าวถึงเนื้อหาสาระทั้ง ๓
ส่วนของเรื่องพระมหาจักรพรรดิราช แต่จะมี
รายละเอียดพรรณนาส่วนที่ ๒ คือ รัตนะหรือ
สิ่งมงคลทั้ง ๗ มากที่สุด เนื้อหาส่วนแรกคือ
“บุญแต่ก่อน” ของพระมหาจักรพรรดิราชนั้น
กล่าวไว้แต่เพียงสั้น ๆ ว่า “คนผู้ใดที่ได้ทำบุญ
แต่ก่อนคือว่าได้ปฏิบัติบูชาแก่พระศรีรัตนตรัย
และรู้จักคุณพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้าแล
สงฆ์เจ้า แลให้ท่านรักษาศีล เมตตา กรุณา
ภาวนา ครั้นตายก็เอาตนไปเกิดในสวรรค์ ลาง
คนได้เกิดเป็นท้าวเป็นพระญาผู้ใหญ่ แลมีศักดิ์
มียศบริวารเป็นอนเอนกอนันต์ไซ้ ได้ปราบท้าวทั้ง
จักรวาลแล” (๒๕๒๕ : ๔๙) สำหรับเนื้อหา
ส่วนที่ ๓ คือ จักรวรรดิวัตรนั้นไม่ปรากฏ
ชัดเจนในไตรภูมิพระร่วง ผู้แต่งไม่ได้แยกเรื่อง
มากล่าวไว้เป็นหัวข้อใหญ่ แต่ได้กล่าวไว้สั้น ๆ

ตอนนำเรื่องพระมหาจักรพรรดิราช และได้แทรกปนไว้กับเนื้อหาตอนกัจจกัแก้วอีกตอนหนึ่ง คือได้
กล่าวไว้ตอนพระมหาจักรพรรดิราชสั่งสอนท้าวพระยาทั้งหลายที่มาสวามิภักดิ์ เมื่อเห็นกัจจกัแก้ว
ของพระองค์ เมื่อพิจารณาเนื้อความในไตรภูมิพระร่วงแล้วจะเห็นว่า จักรวรรดิวัตรทั้ง ๑๒ ประการ
นั้นมีไม่สมบูรณ์ โดยเฉพาะข้อที่ให้พระมหากษัตริย์บำรุงพราหมณ์คหบดี นกและเนื้อทั้งหลายใน
ราชอาณาจักรนั้นไม่ปรากฏ

ไตรภูมิพระร่วงกล่าวว่า กงจักรแก้วนั้นสำคัญมากไม่มีสิ่งใดเทียมได้ เกิดมีขึ้นเพื่อแสดงให้
คนทั่วไปรู้จักว่าพระมหาจักรพรรดิราชมีบุญกว่าคนทั้งหลาย และเพราะผลบุญของพระองค์นี้ ทำให้
กงจักรแก้วมีอานุภาพทำให้คนในทวีปทั้ง ๔ (อุตตฺตรกฺรุ อมรโคยาน บุพพิเทหะ ชมพูทวีป) รักกันเป็น
น้ำหนึ่งใจเดียว “สิ่งใดแลจักเสมอด้วยกงจักรแก้วนั้นหาบมิได้เลย แลกงจักรแก้วนั้นเกิดมาเพื่อว่าจะ
ได้รู้จักคนผู้มีบุญกว่าคนทั้งหลายไซ้ และจะให้ฝูงคนทั้งหลาย ๔ แผ่นดินรักกันตั้งใจเดียว เพื่อบุญ
ท่านผู้เป็นพระญาจักรวรรดิราชนั้นแล” (๒๕๒๕ : ๕๑)

กงจักรแก้วในไตรภูมิพระร่วงนั้นงามพิสดารมาก กงจักรแก้วนี้ทำด้วยแก้ว ๗ ประการ มี
 กำพันหนึ่งอยู่รอบดุม ซึ่งทำด้วยแก้วอินทนิล ลองที่ฝังอยู่ในดุมทำด้วยเงินแลทองทำให้ดุมนั้นงาม
 เหมือนแยมโอะษฐ์อวดพันขาว ปากดุมหุ้มด้วยแผ่นเงิน งามเหมือนจันทร์เพ็ญ กำพันหนึ่งนั้นประดับ
 ด้วยแก้ว ๗ ประการ ประดับลวดลายใหญ่่น้อย มีรัศมีงามเหมือนพระอาทิตย์ฟุ้งขึ้น ทำให้มีรัศมี
 ฉวัดเฉวียนไปมา ตั้งพระวิศณุกรรมผู้เป็นช่างของเทวดาสร้างไว้ กงนั้นทำด้วยแก้วประพาฬมีรัศมี
 เหมือนพระอาทิตย์เมื่อแรกขึ้น กงนี้กลมเต็มงาม ไม่มีตำหนิ มีกล้องแก้วหรือหลอดแก้วประพาฬร้อย
 หนึ่ง อยู่หลังกง กล้องแก้วนี้บรรจุลมอยู่เต็ม มีเสียงไพเราะมากปลายกล้องแก้วมีกลดขาวอยู่ร้อยหนึ่ง
 รอบกลดนั้นมีหอกดาบอย่างละร้อยอยู่โดยรอบ เหนือกลดแก้วนั้นมีราชสีห์ทองสองตัวประดับด้วย
 แก้ว ๗ ประการ มีแสงทองงามมาก ปากราชสีห์คาบสร้อยมุกดาใหญ่เท่าลำตาล เรืองรองดั่งรัศมี
 พระจันทร์วันเพ็ญ

มีข้อสังเกตว่าในบรรดาระตนะทั้ง ๗ นี้ ไตรภูมิพระร่วงพรรณนาเรื่องกงจักรแก้วละเอียดที่สุด
 อาจเป็นไปได้ว่าในคัมภีร์ต้นฉบับนั้นมีเรื่องกงจักรแก้วมากที่สุดอยู่แล้ว เพราะดังได้กล่าวแล้วว่า กงจักร
 แก้วเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญที่สุดของพระมหากษัตริย์ อย่างไม่รู้ก็ตามเมื่อพิจารณาคัมภีร์ต้นฉบับ
 เปรียบเทียบจะพบว่า ผู้แต่งไตรภูมิพระร่วงพรรณนากงจักรแก้วสวยงามพิสดารกว่าต้นฉบับมาก

ภาพที่ ๒ : ธรรมจักร

ที่มา : (Dhanit Yupho, ๑๙๖๕ : ๖a)

อาจเป็นไปได้ว่าผู้แต่งไตรภูมิพระร่วงต้องการจะใช้เรื่องกงจักรแก้วสื่อสาร ๒ เรื่อง คือ หนึ่งในผู้แต่งเข้าใจคติ “จักรวรรดิน” ของพราหมณ์ที่ว่าพระมหากษัตริย์ผู้จะเป็นพระมหากจักรพรรดิราชต้องมี “กงล้อแห่งรตติกที่มีศักดิ์นาภาพ” ผู้แต่งไตรภูมิพระร่วงได้แสดงศักดิ์นาภาพของกงจักรแก้วในตอนที่พรรณนาว่าเมื่อกงจักรแก้วนั้นหมุนไปในอากาศ แลดูพรายงาม และดูเหมือนราชสีห์ ๒ ตัวนั้นจะเหาะนำไปดูตั้ง “จะเข้าขบเข้าแหกเอาฝูงข้าศึกนั้นแล” (๒๕๒๕ : ๕๐) ภาพกงจักรแก้วนำด้วยราชสีห์นี้ดูเหมือนจะสะท้อนภาพรตติกทรงพลังโบราณของพวกอารยัน นอกจากนั้นด้วยรตติกนี้เอง พระมหากจักรพรรดิราชของพราหมณ์สามารถปราบทวีปทั้ง ๔ โดยเฉพาะชมพูทวีปได้ราบคาบ ไตรภูมิพระร่วงเล่าว่ากงจักรแก้วได้เหาะไปยังทวีปทั้ง ๔ พร้อมกับพระมหากจักรพรรดิราชและกองทัพของพระองค์ ความวิเศษของกงจักรแก้วนั้นทำให้ชาวทวีปทั้ง ๔ มาสวามิภักดิ์พระมหากจักรพรรดิราช ต่างแต่งเครื่องบรรณาการมาถวาย “เมื่อกงจักรแก้วแรกมาแต่มหาสมุทรไซ้ ชื่อว่า จักรรัตนะแล แลเมื่อพระญาณมหากจักรพรรดิราช ๓ ไปปราบทั้ง ๔ แผ่นดินได้แล้วไซ้ แลกงจักรแก้วนั้นจึงได้ชื่อว่า อรินทมะ (ผู้ปราบซึ่งศัตรู) แลเป็น ๒ ชื่อดังนี้แล” (๒๕๒๕ : ๕๕)

สารอีกข้อหนึ่งที่ผู้แต่งไตรภูมิพระร่วงต้องการจะแสดงคงได้แก่เรื่อง “บุญบารมีเหนือมนุษย์” ของพระมหากจักรพรรดิราชผู้มีกงจักรแก้วมาเกิดคู่บุญ ผู้แต่งได้แสดงสารข้อนี้โดยการพรรณนา ปาฏิหาริย์ที่เกิดขึ้น อันเนื่องด้วยศักดิ์นาภาพของกงจักรแก้ว และบุญบารมีของพระมหากจักรพรรดิราชนั้นว่า ใครก็ตามที่คิดจะตามเสด็จพระมหากจักรพรรดิราชที่เหาะไปกับกงจักรแก้วนี้ จะปราศจากสรรพมลทินทุกประการที่มีอยู่ ขบจนเสด็จของพระมหากจักรพรรดิราชก็วิเศษล้นเหลือ ใครก็ตามที่ตามเสด็จจะเหมือนวิทยากรที่มีฤทธิ์ มีแต่ความสนุกสำราญบานใจ มีดนตรีระโคม มีต้นหมากกรากไม้ลอยตามไปด้วยเปรียบเป็นเหมือนเสเปียง เมื่อขบจนของพระมหากจักรพรรดิราชเสด็จไปถึงทวีปใดท้าวพระยา พระราชาทั้งหลายในทวีปนั้นก็มิกล้ำแต่งทัพมารบพุ่งด้วย ได้แต่มีใจรักใคร่ซักชวนกันมานบไหว้มาเฝ้าพระมหากจักรพรรดิราช สรรพปีศาจ ผีศาจ สัตว์ร้ายต่างๆ ก็ไม่เคยนึกจะทำร้ายพระองค์ ทั้งนี้เพราะเหตุว่า “กลัวบุญแลอำนาจแห่งสมเด็จพระญาณมหากจักรพรรดิราชเจ้านั้นแล” (๒๕๒๕ : ๕๕)

ถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ศักดิ์นาภาพของกงจักรแก้วดูจะลดลงไป เมื่อพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) เรียบเรียงหนังสือไตรภูมิโลกวิเนจฉัย ซึ่งเป็นคัมภีร์โลกศาสตร์ของไทยอีกเล่มหนึ่ง ตามพระราชบัญชาของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น ท่านไม่ได้ตามแบบกวีชาวสุโขทัยในเรื่องเดียวกัน พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ไม่ได้กล่าวถึงการที่กงจักรแก้วเหาะนำพระมหากจักรพรรดิราชไปปราบทวีปทั้ง ๔ เลย เพียงแต่กล่าวว่า “บรมกษัตริย์มีพระราชประสงค์เสด็จไปในประเทศที่ใด จักรแก้วก็นำเสด็จไปในประเทศที่นั่นตามพระทัยปรารถนา อำมาตย์ราชเสนาพลาพล พวกพลจตุรงค์นิกายก็เหาะไปตามเสด็จพระราชดำเนินไปในอากาศสิ้นด้วยกัน ด้วยอานาภาพแห่งทิพรัตนจักรแก้ว” (๒๕๒๕, ๒ : ๑๓) ผู้แต่งไม่ได้กล่าวว่าพระบรมกษัตริย์ไปประเทศนั้น ๆ ทำให้ดูความแล้วเหมือนนำทัวร์ชมประเทศต่าง ๆ แล้วนำกลับพระนคร

นอกจากจะไม่พรรณานาฏภาพของกงจักรแก้วมากเท่าไตรภูมิพระร่วงแล้ว ผู้แต่งไตรภูมิ-โลกวินิจฉัยยังไม่เฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์พระบรมราชินีบุญญาธิการมหาศาลด้วย การจะเป็นพระ-มหากษัตริย์พระบรมราชินีสมัยต้นรัตนโกสินทร์ไม่ใช่ด้วย “บุญแต่ก่อน” เพียงอย่างเดียว แต่ต้องเป็นเพราะ ย่อมปฏิบัติในจักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการ และถ้าเกียจคร้านอยู่ไม่อุตสาหะปฏิบัติในจักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการนี้ ถึงบุญจะมี ก็มีอาจยังกงจักรแก้วให้มาสู่สำนักแห่งตนได้” (๒๕๒๕, ๑ : ๕๘๖)

ถึงสมัยรัตนโกสินทร์ การจะทำให้คนเชื่อเรื่องบุญญาธิการและความวิเศษของรัตนทั้ง ๗ ของพระองค์ โดยเฉพาะกงจักรแก้วนั้นจะเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก พระยารธรรมปริชา (แก้ว) จึงไม่ดำเนิน เรื่องตามแบบไตรภูมิพระร่วง อีกทั้งพระมหากษัตริย์ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ก็เป็นพระมหากษัตริย์ แบบปฏิบัติราชธรรมต่าง ๆ เพื่อเสริมบุญบารมีแต่ปางหลังมากกว่าจะเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ ด้วยบุญแต่ก่อนดังผู้แต่งไตรภูมิพระร่วงพยายามสร้างให้พระมหากษัตริย์สุขุทัยเป็น ไตรภูมิโลก-วินิจฉัยเอง ไม่ยืนยันว่า พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ที่บำเพ็ญจักรวรรดิวัตรแล้วจะได้สมบัติของ พระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ที่จะได้สมบัตินี้จะต้องมีบุญแต่ปางหลังที่มากกว่าระดับหนึ่ง ประกอบ กับต้องบำเพ็ญจักรวรรดิวัตรให้พร้อมบริสุทธ์บริบูรณ์ในเวลาเดียวกันด้วย

แก้วอีกดวงหนึ่งที่เป็นสิ่งมงคลระดับบารมีของพระมหากษัตริย์พระบรมราชินีที่น่าสนใจ ได้แก่ ช้างแก้ว ไตรภูมิพระร่วงกล่าวถึงเรื่องช้างแก้วไว้ค่อนข้างละเอียด เริ่มด้วยการปลูกโรงช้างประดับ ประดาอย่างงดงาม หลังคาและเสาทำด้วยเงิน ทองและแก้ว ๗ ประการ เพดานดาดด้วยผ้า มีแก้ว ๕ ชนิด เป็นต้น มีม่านประดับแก้วอบหอมด้วยกระแจะจันทร์แกว่งไปมา มีข้าวตอกดอกไม้หอมกรอง เป็นสร้อยผูกห้อยเป็นพู่กลางโรง โรงช้างนั้นดูงามดังวิมานบนสวรรค์ เมื่อแต่งโรงช้างเสร็จแล้ว เสนา-อำมาตย์ก็กราบทูลพระมหากษัตริย์พระบรมราชินีคำนึงถึงช้างแก้ว อันจะมาเป็นช้างต้นของพระองค์ พระมหากษัตริย์พระบรมราชินีก็อวยทานรักษาศิลครบ ๗ วัน แล้วคำนึงบุญที่ได้กระทำไป พร้อมทั้งคำนึงถึง ช้างแก้ว ช้างแก้วก็เหาะมาอยู่ในโรงช้างที่ตกแต่งไว้ เสนาอำมาตย์ทั้งหลายก็ไปทูลเชิญพระมหา-กษัตริย์พระบรมราชินีมาชมช้างแก้วนั้น

ช้างที่จะนับเป็นช้างแก้วต้องเป็นช้างตระกูลฉัททันต์หรือตระกูลอุโบสถ ช้างแก้วนี้ตัวใหญ่ ขาวดั่งเดือนเพ็ญ มีตีนแดงงามดังตะวันแรกขึ้น มีลักษณะเท้า ๘ แห่งงามดังแสรงปั้นมิงวงแดงงามดัง ดอกบัวแดง เหาะไปในอากาศได้ดังพระอรหันต์ผู้มีอำนาจ เหาะได้เร็ว ช้างนั้นใหญ่สูงงามดังเขาเงิน หรือเขาไภลส

มีข้อสังเกตว่าในไตรภูมิพระร่วงไม่มีคำว่าช้างเผือกปรากฏ ผู้แต่งใช้คำว่า “ช้างงามขาว” ตลอดเรื่อง ถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ผู้แต่งไตรภูมิโลกวินิจฉัยให้รายละเอียดบางตอนเพิ่มเติม เช่นว่า ถ้า เป็นช้างจากตระกูลฉัททันต์ต้องเป็นช้างที่เป็นน้องน้อยที่สุด ถ้าเป็นช้างตระกูลอุโบสถ ต้องเป็นช้างที่ เป็นพี่ใหญ่ที่สุด ที่สำคัญคือ ไตรภูมิโลกวินิจฉัยระบุว่าช้างแก้วต้องเป็น “เผือกผู้” เป็นได้ว่าคติเรื่อง ช้างเผือกคือช้างแก้วของพระมหากษัตริย์พระบรมราชินี ทำให้พระมหากษัตริย์ไทยและในชาติใกล้เคียงที่ นับถือพุทธศาสนา เช่น พม่า นิยมนับถือว่าช้างเผือกเป็นของคู่บุญบารมีของพระมหากษัตริย์และ

ภาพที่ ๓ : จักรวรรดิ
ที่มา : (Basham, ๑๙๗๗ : ๘๕)

ข้างเผือกก็ถูกอ้างให้เป็นชนวนศึกสงครามระหว่างไทยกับพม่าหลายครั้งหลายครา

ดังได้กล่าวแล้วว่าวัตรปฏิบัติสำคัญของพระราชาที่ปรารถนาจะเป็นพระมหากษัตริย์เรียกว่า จักรวรรดิวัตร มีข้อชวนให้คิดว่าทำไมธรรมะข้อนี้ของพระมหากษัตริย์จึงไม่เป็นที่กล่าวอ้างถึงมากเท่าทศพิธราชธรรม เป็นเพราะชื่อธรรมชวนให้คิดถึงการใช้กำลังรุกรานของผู้ปรารถนาจะเป็นพระมหากษัตริย์หรือเป็นเพราะเนื้อหาของธรรมะเอง

จักรวรรดิวัตรบางตำรามี ๑๐ ประการ บางตำรามี ๑๒ ประการ ไตรภูมิพระร่วงไม่ได้ให้รายละเอียดชัดเจนในเรื่องนี้ ในขณะที่ไตรภูมิโลก-วินิจฉัยกล่าวไว้ค่อนข้างละเอียด จักรวรรดิวัตร ๑๐

ประการ ได้แก่ ๑. อนุโตชนสูมี พลกายสูมี สงเคราะห์ฝ่ายในให้ทั่วหน้า ๒. ขตติเยสุ สงเคราะห์กษัตริย์เมืองออกเมืองขึ้นทั้งปวง ๓. อนุยุนเดสุ สงเคราะห์บรรดากษัตริย์ที่ตามเสด็จ ๔. พุราหมณคหบดีเกสุ สงเคราะห์พราหมณ์และคหบดี ๕. เนคมชานปเทสุ สงเคราะห์ชาวนิคมและชาวชนบท ๖. สมณพุราหมณเดสุ สงเคราะห์สมณพราหมณาจารย์ ๗. มิคปุกชีสุ สงเคราะห์แก่น้ำและนกทั้งหลายในอาณาจักร ๘. อธมมาปฏิกุเขโป ห้ามปรามราษฎรไม่ให้ทำบาป ๙. อธนานัน ธนูปทานิ พระราชทานทรัพย์แก่ผู้ไม่มีทรัพย์ ให้เครื่องทำกิน ๑๐. สมณพุราหมณิ อุปสงกมิตวา ไปมาหาสู่เพื่อสนทนาธรรมกับสมณพราหมณาจารย์ และถ้าจะนับธรรมข้อนี้ให้ได้ ๑๒ ก็ให้แยกข้อ ๔ และข้อ ๗ ออกเป็น ๒ ข้อ หรือคง ๑๐ ข้อนี้และเพิ่มอีก ๒ ข้อคือ ๑๑. อธมมราคสุส ปทานิ เว้นจากราคะที่ไม่ถูกทำนองคลองธรรมและ ๑๒. วิสมโลกสุส ปทานิ เว้นจากความโลภเพื่อประโยชน์ส่วนตน ดังนี้จะได้จักรวรรดิวัตรครบ ๑๒ ประการ

เมื่อพิจารณาเนื้อหาของธรรมะของจักรวรรดิวัตรแล้ว อาจกล่าวได้ว่าหลายข้อเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้ยากในโลกแห่งความจริงปัจจุบัน อันเนื่องมาจากสภาพการปกครองที่เปลี่ยนไป และสภาพแวดล้อมต่างกัน เช่น ข้อ ๒. สงเคราะห์แก่น้ำกษัตริย์เมืองขึ้นเมืองออกต่าง ๆ หรือ ข้อ ๓. สงเคราะห์กษัตริย์ที่ตามเสด็จหรือ ข้อ ๗. สงเคราะห์แก่น้ำและนกทั้งหลายในพระราชอาณาจักร โดยการห้ามราษฎรมิให้เบียดเบียนสัตว์เหล่านี้ บางข้อก็ดูจะซ้ำซ้อนกัน เช่น ข้อ ๔. สงเคราะห์พราหมณ์และคหบดี และข้อ ๖. สงเคราะห์สมณะพราหมณาจารย์ เป็นต้น เมื่อประกอบกับคดีเรื่อง “จักรวรรดิดิน” ของพราหมณ์ชวนให้คิดถึงกรรณเบียดเบียนประเทศอื่น โดยใช้กำลังด้วย อาจเป็นเหตุให้จักรวรรดิวัตรไม่เป็นราชธรรมที่สำคัญที่สุดของพระมหากษัตริย์พุทธ เท่าทศพิธราชธรรม

นอกจากนั้นในไตรภูมิโลกวินิจฉัยระบุไว้แจ่มชัดว่า พระมหากษัตริย์จะปฏิบัติแต่จักรวรรดิ - วัตรอย่างเดียวไม่ได้ ต้องประกอบจักรวรรดิวัตรเป็นหนึ่งในชุดของราชธรรมอันประกอบด้วย ทศกฤตกรรมมถ ๑๐ ที่แยกออกเป็นกายสุจริต ๓ วาสุจริต ๔ และมโนสุจริต ๓ พระมหากษัตริย์ผู้บำเพ็ญ จักรวรรดิวัตร ต้องบำเพ็ญกุศลกรรมมถเป็นนิกก่อน จึงจะปฏิบัติจักรวรรดิวัตร ในขณะที่ปฏิบัติ จักรวรรดิวัตร พระมหากษัตริย์ต้องปฏิบัติธรรม ๓ ประการควบคู่ไปด้วย ธรรมนี้คือรักษธรรม คือการ มีจิตเมตตากรุณาแก่สัตว์ทั้งหลาย อารยธรรม การสงเคราะห์บุคคลทั้งปวงที่ควรจะสงเคราะห์ และ คุณดีธรรม คุ่มครองป้องกันคนที่ควรจะป้องกันให้พ้นอันตรายต่าง ๆ

ไตรภูมิโลกวินิจฉัยกล่าวว่า ทศกฤตกรรมมถเปรียบเหมือนดินที่เตรียมไว้ จักรวรรดิวัตร เปรียบเหมือนต้นไม้แก้ว ๑๒ ต้น และธรรม ๓ ประการเปรียบเหมือน “อุทกธาราอันเย็นใส” สำหรับ รดต้นไม้แก้ว ๑๒ ต้นนั้น เมื่อต้นไม้คือจักรวรรดิวัตรเจริญสมบูรณ์ในสันดานแห่งพระมหากษัตริย์แล้ว จักรแก้วก็จะลอยมาสู่พระมหากษัตริย์นั้น

การที่พุทธศาสนากำหนดให้ธรรมข้อจักรวรรดิวัตรเป็นธรรมที่ต้องประกอบกับธรรมข้ออื่น โดยเฉพาะธรรมที่มุ่งเสริมคุณภาพจิตใจ เช่น ทศกฤตกรรมมถนั้น อาจเป็นเพราะจักรวรรดิวัตรเป็น ธรรมที่ปฏิบัติได้ยาก พระมหากษัตริย์ที่จะสามารถปฏิบัติธรรมข้อนี้ได้ต้องมีจิตใจที่ตั้งมั่นในศรัทธา ความดีแก่กล้าก่อน นอกจากนั้นอาจเป็นได้ว่าเพราะจักรวรรดิวัตรเป็นธรรมที่พุทธศาสนากับธรรม ของพราหมณ์มาปรับให้เข้ากับหลักการของพุทธศาสนา ธรรมชุดนี้จึงมีธรรมส่วนสุดท้าย คือ รักษ ธรรมด้วย รักษธรรมเป็นพุทธธรรมที่มีหลักปฏิบัติเหมือนกับจักรวรรดิวัตร คือการสงเคราะห์คนในปก ครองให้ได้รับความความสุขทั่วหน้ากันนั่นเอง

มีหลักฐานทางราชศาสตร์ของพราหมณ์รับรองข้อสันนิษฐานประการหลังนี้อยู่ คือในคัมภีร์ มนุธรรมศาสตร์ ตอนที่กล่าวถึงหน้าที่ของพระเจ้าแผ่นดิน มีกล่าวถึงราชธรรมหลายข้อตรงกันกับใน จักรวรรดิวัตร ราชธรรมเหล่านี้ได้แก่ ข้อ ๑. อนโตชนสมี พลกายสมี สงเคราะห์ฝ่ายใน (มนุธรรมศาสตร์ VII. ๑๒๕ - ๑๒๖) ข้อ ๒. อตติเยสุ สงเคราะห์กษัตริย์เมืองขึ้นเมืองออกทั้งปวง (มนุธรรมศาสตร์ VII. ๒๐๑ - ๒๐๓) ข้อ ๔. พุราหฺมณ คหปติเกสุ สงเคราะห์พราหมณ์และคหบดี (มนุธรรมศาสตร์ VII. ๘๔ - ๘๕) ข้อ ๑๐. สมณพฺราหฺมณํ อุปสงกมิตฺวา สนทนาปญฺหาธรรมกัสมณพฺราหฺมณาจารย์ (มนุ ธรรมศาสตร์ VII. ๓๗ - ๔๓) และข้อ ๑๒. วิสมโลกสฺส ปหฺนํ เว้นจากการโลกของเขาที่มีไซ้ของตน (มนุธรรมศาสตร์ VII. ๔๘ - ๕๐)

มีข้อสังเกตว่าพระมหากษัตริย์ไทยทรงปฏิบัติจักรวรรดิวัตรหลายข้อ จนเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ เช่น ในเรื่องของการบำรุงสมณะชีพราหมณ์ (ข้อ ๔, ๖) พระมหากษัตริย์ไทยทรงปฏิบัติตลอดมาโดย การถวายเครื่องไทยทาน และเตรียมบริวารต่าง ๆ

ไตรภูมิโลกวินิจฉัยกล่าวว่า การบำรุงคหบดีและผู้ไม่มีทรัพย์นั้น (ข้อ ๔, ๕) พระมหา กษัตริย์ทรงทำได้ด้วยการพระราชทานเครื่องทำกิน เป็นต้นว่า ข้าว แอกไถ และโค ตามสมควร พระ มหากษัตริย์ไทยทรงสนพระทัยในเรื่องนี้มากจนมีพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เพื่อส่งเสริม สนับสนุนราษฎร ให้ทำกินให้อุดมสมบูรณ์นั่นเอง

ในข้อที่ว่าพระมหากษัตริย์ต้องห้ามปรามราษฎรในแคว้นแคว้นมิให้กระทำกระทำบาปนั้น(ข้อ ๘) พระมหากษัตริย์ไทยถือเป็นพระราชภารกิจที่สำคัญที่สุด ดังจะเห็นได้จากการที่ทรงบำรุงพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นเครื่องอบรมจิตใจราษฎรให้มุ่งบำเพ็ญบุญกุศล เว้นทำบาปทำชั่ว ทรงบำรุงพุทธศาสนาทั้งทางวัตถุดสถาน เช่น ทรงสร้างวัด สร้างพระไตรปิฎก ส่งเสริมการศึกษาปฏิบัติธรรมของสงฆ์ และทรงบำรุงทางใจด้วยการทรงปฏิบัติธรรมเป็นแบบอย่างแก่ราษฎรด้วย

นอกจากนั้นพระมหากษัตริย์ไทยทรงไปมาหาสู่ เพื่อสนทนารธรรมกับสมณะพหุมนายจารย์ (ข้อ ๑๐) อยู่เสมอ ดังจะเห็นได้จากประเพณีมีพระราชปุจฉา คือ พระมหากษัตริย์มีรับสั่งถามข้อธรรมธรรมซึ่งทรงสงสัยให้คณะสงฆ์ถวายวิสัชนา ประเพณีพระราชปุจฉามีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา พระราชปุจฉาที่เก่าที่สุดที่พบเป็นพระราชปุจฉาของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระราชปุจฉาปัญหาธรรมเหล่านี้มีทั้งที่เป็นเรื่องเนื้อหารธรรมโดยตรง และทั้งที่เกี่ยวกับการปกครองกับการเศรษฐกิจของบ้านเมือง เช่น ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชปุจฉาแก่คณะสงฆ์ว่า อากรสุราที่พระเจ้าแผ่นดินทรงบัญญัติขึ้นจะเป็นโทษหรือเป็นคุณ เป็นต้น

เป็นที่ประจักษ์แล้วว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงกอบปร้ด้วยพระราชจริยาวัตรอันงามเลิศ ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจต่างๆ อันเป็นคุณอันประเสริฐแก่ราษฎรเป็นอเนกประการ ทรงปกครองแผ่นดินไทยโดยธรรมสมตามพระราชปณิธาน และทรงเป็นแบบอย่างที่สมบูรณ์ของผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมเพื่อสันติสุขของพสกนิกร จึงเป็นการสมควรที่จะถวายพระราชมัญญานามว่า “พระมหาจักรพรรดิราช” แต่พระองค์อีกพระนามหนึ่ง แต่พระมหาจักรพรรดิพระองค์นี้ทรงแตกต่างจาก “จักรวรรดิน” องค์อื่นๆ ในส่วนที่ว่าทรงเป็น “ราชธรรมจักรวรรดิน” คือ “พระบรมกษัตริย์ผู้ปกครองพสกนิกรด้วยวงล้อแห่งราชธรรม”

บรรณานุกรม

- ธรรมปรีชา (แก้ว), พระยา. ไตรภูมิโลกวิจิตร. เล่ม ๑ - ๒. กรุงเทพฯ. กรมศิลปากร. ๒๕๒๐.
ประชุมพระราชปุจฉา. กรุงเทพฯ. ไทยวัฒนาพานิช. ๒๕๒๗.
พระญาณไทย. ไตรภูมิพระร่วง. กรุงเทพฯ. สำนักงานสลากกินแบ่ง, ๒๕๒๕.
Basham, A.L. The Wonder that was India. London : Fontana Books, ๑๙๗๗.
Dhanit Yupho. Dharmacakra. Bangkok : Siva Phorn, ๑๙๖๕.
The Laws of Manu. Delhi : Motilal Banarsidass, ๑๙๗๕.